

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

**САЙЛОВЛАРДА ОЧИҚЛИК
ВА ОШКОРАЛИК**

**ИЛМИЙ-ОММАБОП
РИСОЛАЛАР СЕРИЯСИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

Б.А. НАРИМАНОВ

**САЙЛОВЛАРДА
ОЧИҚЛИК ВА ОШКОРАЛИК**

(оммабоп рисола)

Тошкент – 2021

УЎК: 342.82(041)(575.1)
КБК: 66.3(5Ўзб)
Н 26

**Тошкент давлат юридик университети Илмий-услубий Кенгаши-
нинг 2021 йил 30 июндаги 6-сон мажлис баённомаси билан нашрга
тавсия этилган.**

Б.А. Нариманов
Сайловларда очиқлик ва ошкоралик [Матн]
/ Б.А. Нариманов. – Т.: Тошкент давлат юридик
университети, 2021. – 20 б.

Мазкур рисолада Ўзбекистон Республикасида сайлов жараёнида очиқлик ва шаффофлик принципининг мазмуни, уни таъминлашнинг миллий ва халқаро механизмлари, сайлов комиссиялари фаолиятида мазкур принципларни таъминлаш, шунингдек, сайлов жараёнида очиқликни таъминлашда ОАВ, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва бошқа субъектларнинг ўрни ҳақида батафсил маълумотлар берилган.

Рисола кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

ISBN: 978-9943-7399-6-3

© Б.А. Нариманов, 2021 й.
© Тошкент давлат юридик университети, 2021 й.

КИРИШ

Маълумки, юртимизда сайлов қонунчилиги бошқа соҳалар каби жамият ва давлат эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда изчил равишда такомиллаштириб борилмоқда. Асосийси, бу ислохотларнинг барчаси халқимиз истаклари ҳамда сайловга оид халқаро стандартлардан келиб чиқиб амалга оширилмоқда.

Маълумки, сайловлар орқали фуқаролар жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита иштирок этиб, давлат органларини демократик тарзда шакллантиришга ўз хоҳиш-иродаларини тўғридан-тўғри билдириш имкониятига эга бўлади. Бошқача айтганда, сайловлар – демократик тизимнинг устунларидан бири ҳисобланади.

Сир эмаски, фуқаронинг сайлов ҳуқуқлари ва эркинликлари мавзуси нуфузли халқаро ташкилотлар диққат-эътиборда бўладиган масаладир. Ҳозирги пайтда дунёда сайлов ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлашга оид халқаро стандарт ҳисобланадиган 20 дан зиёд халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар мавжуд.

Айтиш жоизки, миллий сайлов қонунчилигимиз юқорида санаб ўтилган сайлов тўғрисидаги халқаро стандартларга тўла мос келади.

Ўзбекистонда президентлик сайлови жараёнида нафақат сиёсий партиялар ва масъул давлат органларининг вакиллари, балки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари вакиллари ҳам бевосита иштирок этишлари ҳамда жамоатчилик назорати ҳуқуқидан самарали фойдаланишлари учун норматив-ҳуқуқий асослар яратилган.

Рисолада сайловларда очиклик ва ошкораликни таъминлаш бўйича энг асосий тушунча ва маълумотлар содда усулда, шунингдек, инфографикалар асосида тақдим этилмоқда.

I. ОЧИҚЛИК ВА ОШКОРАЛИК ПРИНЦИПИ НИМАНИ АНГЛАТАДИ

Ошкоралик принципи – бу сайловларнинг очикдан-очик, сайлов вақти ва овоз бериш жойлари олдиндан эълон қилинган ҳолда ўтказилиши ҳамда унинг бориши ва натижалари ҳақида ахборот берилишидир. Ҳар бир фуқаро сайловларнинг бориши ҳақида хабардор бўлиш ва ўзининг сайловчилар рўйхатига кирганлигини текширишга ҳақли.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва сайлов қонунчилигимизда сайловларнинг **умумийлик, тенглик, тўғридан-тўғри, яширин овоз бериш, кўппартиявийлик, муқобиллик, очиклик ва ошкоралик, эркинлик, адолатлилик ва ҳаққонийлик** каби халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган демократик принциплари ўз ифодасини топган.

Демак, мазкур принцип бутун сайлов кампанияси **очиклик ва ошкоралик** асосида тузилишини англатадир экан. Бунда ҳар бир сайловчи сайлов кампанияси давомида *сайлов округлари ва участкаларини тузишга, сайлов комиссияларининг таркиби, комиссиялар жойлашган манзил ва иш вақтига, депутатликка номзодларни рўйхатга олиш, овоз бериш ва сайлов яқунларига доир ахборотни излаш, олиш ва*

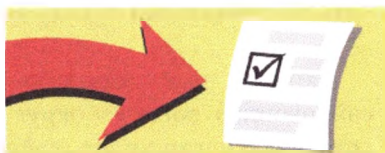
тарқатиш ҳуқуқига эга.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32-моддасида мамлакатимиз “фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш” ҳуқуқлари ва бундай иштирок этиш “ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш, шунингдек, давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ривожлантириш ва такомиллаштириш йўли билан” амалга ошириши белгилаб қўйилган.

Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодекси 3-моддасига кўра, сайлов очик ва ошкора ўтказилади. Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодексида очиклик ва ошкораликнинг асосий принцип сифатида берилиши БМТнинг **Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт, Парламентлараро Иттифокнинг Демократия тўғрисидаги умумжаҳон декларацияси** каби халқаро сайлов стандартлари ҳамда ЕХХТнинг **инсонийлик мезонлари** каби минтақавий ташкилотлар сайлов стандартларидаги қоидаларга таянади.

Мамлакатимизда ўтказилаётган Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини тавсифловчи энг муҳим хусусиятлардан бири – бу **очиклик ва ошкораликдир**. Унга кўра, сайлов комиссиялари сайловга тайёргарлик кўриш ҳамда уни ўтказишга доир барча тадбирлар ҳақидаги маълумотларни сайловчиларга очик ва ошкора маълум қилади.

Демак, сайлов жараёнида очиклик ва ошкораликни қуйидаги субъектлар таъминлайди:

- ❖ Сайлов комиссиялари;
- ❖ Оммавий ахборот воситалари;
- ❖ Халқаро кузатувчилар;
- ❖ Сиёсий партиялар;
- ❖ Ўзини ўзи бошқариш органлари.

Бўлажак сайловлардаги ҳар бир овоз эътиборга олинади ва ҳар бир фуқаро **Ўзбекистон Республикаси Президентини** сайлашда бевосита иштирок этади.

II. САЙЛОВ КОМИССИЯЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ОЧИҚЛИК ВА ОШКОРАЛИК ҚАНДАЙ ТАЪМИНЛАНАДИ

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловининг очиклик ва ошкоралик принципларига амал қилган ҳолда ўтишида сайлов комиссияларининг алоҳида ўрни бор.

Президент сайловини ўтказувчи сайлов комиссиялари тизими:

Марказий сайлов комиссияси

Округ сайлов комиссиялари

Участка сайлов комиссиялари

Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодекси 9-моддасига биноан, Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини ўтказиш бўйича сайлов округлари Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳри чегаралари доирасида Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси (кейинги ўринларда – МСК) томонидан тузилади.

Эътибор беринг!

Сайлов округларининг рўйхатлари уларнинг чегаралари, сайловчилар сони ва округ сайлов комиссияларининг жойлашган ери кўрсатилган ҳолда, сайловга камида етмиш беш кун қолганда, МСК томонидан тасдиқланади ҳамда расмий веб-сайтда, шунингдек, оммавий ахборот воситаларида эълон қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловини ўтказиш бўйича округ сайлов комиссияси МСК томонидан сайловга камида етмиш кун қолганда, комиссия раиси, раис ўринбосари, котиби ва олти — саккиз нафар комиссия аъзосидан иборат таркибда тузилади.

Сайлов комиссиялари фуқароларни:

- *ўз иши тўғрисида,*
- *сайлов округлари,*
- *сайлов участкалари тузилганлиги ҳақида,*
- *сайлов комиссияларининг таркиби,*
- *уларнинг жойлашган ери ва*

иш вақти тўғрисида хабардор этади;

➤ *сайловчиларнинг рўйхатлари,*

➤ *сайловда иштирок этаётган сиёсий партияларнинг рўйхати билан таништиради;*

➤ *Ўзбекистон Республикаси Президентлигига, Қонунчилик палатаси депутатлигига, маҳаллий Кенгашлар депутатлигига номзодлар тўғрисидаги,*

➤ *шунингдек, овоз бериш ва сайлов яқунлари ҳақидаги маълумотларни маълум қилади.*

Эътибор беринг!

Округ сайлов комиссияси сайлов участкаларининг тартиб рақамини белгилайди ҳамда телефон рақами, жойи ва овоз бериш биносини кўрсатган ҳолда, сайловчиларни ҳар бир участканинг чегаралари тўғрисида хабардор қилади.

Участка сайлов комиссиялари жойлашган биноларда сайловга оид қуйидаги маълумотлар очиқ тарзда фуқаролар эътиборига ҳавола этилади:

➤ сайлов участкасининг тартиб рақами кўрсатилган пешлавҳа;

➤ сайлов санасига бағишланган плакатлар;

➤ сайлов участкасининг харитаси;

➤ участка сайлов комиссияси аъзоларининг таркиби, иш режаси, навбатчиликлар жадвали ҳақидаги ахборот;

➤ сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишга тааллуқли маълумотлар жойлаштириладиган махсус стенд;

➤ барча рўйхатга олинган номзодларнинг МСК, вилоят, туман, шаҳар сайлов комиссияси томонидан нашр қилинган таржимаи холи ва дастури.

III. ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ САЙЛОВЛАРНИНГ ОЧИҚЛИГИ ВА ОШКОРАЛИГИНИ ҚАНДАЙ ТАЪМИНЛАЙДИ

Сўз ва ахборот эркинлиги, ўз фикрини эркин билдириш, ахборот олиш ҳуқуқи энг асосий ва халқаро тан олинган инсон ҳуқуқлари ва демократик жамиятнинг асосий элементларидан бири ҳисобланади.

Эркин ва демократик жамиятда мазкур ҳуқуқни таъминлаш мустақил ва плюралистик оммавий ахборот воситаларини тақозо қилади.

Сайловларнинг очиқлиги ва ошкоралигини таъминлашда оммавий ахборот воситалари жуда муҳим ўрин тутати.

Оммавий ахборот воситалари орқали фуқаролар ўз сайлов ҳуқуқларини қай тарзда амалга ошириш, сайловда қатнашаётган турли сиёсий партиялар ва номзодларнинг асосий сайловолди сиёсий позициялари ва жамиятдаги турли масалаларга қарашларидан хабардор бўлиш ҳамда айни вақтда бунга ўз фикрларини билдириш имкониятига эга бўладилар.

Миллий сайлов тажрибасидан маълумки, **2019 йилда ўтказилган сайловларни мамлакатимиз ва хорижий оммавий ахборот воситаларининг 1155 нафар вакили** ёритиб борган. Сайлов комиссияларининг барча тадбирлари журналистлар, блогерлар ёки жамоатчилик вакиллари иштирокида ўтказилади. Мавзуга оид телекўрсатув ва радиоэшиттиришлар мунтазам эфирга узатилиб, сайловчиларга сайлов жараёни босқичларини тушунтирадиган роликлар намойиш этилади. Сайлов кампанияси босма ва интернет-нашрларда ҳам кенг ёритилади.

Оммавий ахборот воситалари вакиллари сайлов кампанияси даврида ҳолис ахборотларни кенг, тезкор ва эркин тарқатиш учун аккредитация қилинади.

ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ (ОАВ) ВАКИЛЛАРИ ҚАНДАЙ ҲУҚУҚЛАРГА ЭГА?

АККРЕДИТАЦИЯДАН ҲАНГА ОАВ
ВАКИЛЛАРИ САЙЛОВГА
ТАЙЁРГАРЛИК КЎРИШ ВА УНИ
ЎТКАЗИШГА ДОИР БАРЧА
ТАДБИРЛАРНИ ЁРИТИШ, САЙЛОВ
КЎНИ ОВОЗ БЕРИШ БИНОЛАРИДА
ҲОЗИР БУЛИШ, ШУ ЖУМЛАДАН
ОВОЗЛАРНИ САНАВ ЧИҚИШ ЧОҒИДА
ҲОЗИР БУЛИШ ҲУҚУҚИГА ЭГА.

Ёдда тутинг!

Участка сайлов комиссияси раиси ёки унинг ўринбосари оммавий ахборот воситалари вакилларини тегишли сайлов комиссияси томонидан берилган ҳужжатлар асосида рўйхатга олади.

МСК оммавий ахборот воситаларининг вакиллари учун **мандат намунасини** белгилайди.

Оммавий ахборот воситалари сайловга тайёргарликнинг бориши ва сайлов қандай ўтаётганлигини ёритиб боради.

Эътибор беринг!

Ўзбекистон Республикаси Сайлов кодексининг 54-, 58-моддаларига асосан, участка сайлов комиссиясининг раиси овоз бериш бошланганлигини ҳам, тугаганлигини ҳам оммавий ахборот воситалари вакиллари ҳозирлигида эълон қилади.

#ўрганамиз

Маҳаллий ОАВ вакиллари қандай аккредитациядан ўтказилади?

Ўзбекистон Республикаси Сайлов кодексининг 54-моддаси

Тадбир ўтказиладиган ишнинг фойдаловчи, юрми, овозловчи ва айтишчи қўлланма қўлданган ҳолатдаги журналистикани

AKKREDITATSIYA

Журналистнинг шахсини тасдиқловчи ҳужжат

[fb/uzelections](#) [/electionsuz](#) [www.elections.uz](#)

Оммавий ахборот воситалари вакилларининг ваколатлари МСК томонидан берилган ҳужжатлар билан тасдиқланган бўлиши керак.

Яна бир муҳим масала: “Сиёсий партиялар, президентликка номзодларнинг оммавий ахборот воситалари билан сайлов жараёнидаги муносабатлари нималарда кўринади?” деган ҳақли савол туғилади.

Бунда оммавий ахборот воситаларининг сайлов кампаниясидаги энг муҳим роли **сайловолди ташвиқот босқичи**да намоён бўлади.

Сайлов кодексининг 45-46-моддаларига асосан, ташвиқот матбуот конференциялари, интервьюлар, оммавий ахборот воситаларида чиқишлар шаклларида ҳам олиб борилиши мумкин. Ташвиқот оммавий ахборот воситалари, телекоммуникация тармоқлари, шунингдек, Интернет орқали ҳам амалга оширилади.

Оммавий ахборот воситаларида, шу жумладан, ҳамма фойдалана оладиган телекоммуникация тармоқларида депутатликка номзодлар ва сиёсий партияларни ёритиш жараёнининг мониторинги **Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги** томонидан олиб борилади.

IV. ХАЛҚАРО КУЗАТУВЧИЛАР САЙЛОВЛАРНИНГ ОШКОРАЛИГИ, ОЧИҚЛИГИ ВА ШАФФОФЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ҚАНДАЙ ҲУҚУҚЛАРГА ЭГА

Ўзбекистон сайлов қонунчилигида халқаро стандартларга тўлиқ мос келувчи сайловларда **миллий ва халқаро кузатувчиларнинг** иштирок этиши принципи мустаҳкамланган. Сайловнинг энг муҳим тамойилларидан ҳисобланган очиқлик ва ошкораликни

таъминлашда халқаро кузатувчилар-нинг ўрни катта. Сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишни кузатишда хорижий (халқаро) кузатувчиларнинг иштироки – бу демократик сайлов стандартларидан бири сифатида давлат томонидан ўз халқаро мажбуриятларига риоя этишини аниқлатади.

2019 йилда ўтказилган сайловда **50** га яқин давлат ҳамда **10** та халқаро ташкилотдан **825** нафар кузатувчи иштирок этган. Биринчи

марта Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотининг Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюросининг 316 кишилик тўлақонли миссияси билан яқин ҳамкорлик қилинган.

Хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотлар кузатувчилари қандай ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга?

Хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотларнинг кузатувчилари ўз фаолиятини тегишли комиссиялар томонидан берилган мандатлар асосида амалга оширадилар.

Хорижий давлатлар, халқаро ташкилотларнинг кузатувчиларини аккредитация қилиш тартиби

1-қадам. Сайлов кампанияси бошланганлиги эълон қилинганидан сўнг МСК хорижий давлатлар сайлов органлари ва халқаро ташкилотларга Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги орқали таклифнома юборади.

2-қадам. Ташқи ишлар вазирлиги ўз ташаббуси ёки давлат ҳокимияти органлари, вазирликлар, идоралар, илмий-тадқиқот институтлари, бошқа ташкилот ва муассасалар таклифига кўра, сайловларга хорижий (халқаро) кузатувчиларни таклиф этади.

3-қадам. Хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотлар ҳам сайловларда хорижий (халқаро) кузатувчи сифатида иштирок этиш истагини билдириб, Ташқи ишлар вазирлигига мурожаат қилиши мумкин.

4-қадам. Сайловда хорижий (халқаро) кузатувчи сифатида иштирок этиш учун таклиф қилинган, шунингдек, бундай истакни билдирган хорижий давлатлар, халқаро ташкилотлар ўз кузатувчиларининг рўйхати, шахсини тасдиқловчи ҳужжатлари нусхалари,

электрон фото суратлари (jpeg форматда, камида 100 KB, 600x600px) ҳамда анкеталарни Ташқи ишлар вазирлигига тақдим қилади.

5-қадам. Хорижий давлатлар, халқаро

ташкilotлар тегишли ҳужжатларни овоз бериш кунидан камида **ўн кун олдин** тақдим этиши лозим.

6-қадам. Ташқи ишлар вазирлиги тегишли хорижий давлатлар,

халқаро ташкilotлар кузатувчи-ларининг ҳужжатларини илова қилган ҳолда, МСКга тақдимнома киритади. МСК беш кунлик муддатда хорижий (халқаро) кузатув-чиларни аккредитация қилиш тўғрисида қарор қабул қилади.

7-қадам. Аккредитация қилинган хорижий (халқаро) кузатув-чиларнинг рўйхати МСКнинг расмий веб-сайтида эълон қилинади.

Ўзбекистон Республикаси сайловларида хорижий давлатлар ва халқаро ташкilotлардан қатнашадиган кузатувчилар тўғрисидаги низомга мувофиқ, хорижий (халқаро) кузатувчилар ўз ваколатлари доирасида куйидаги ҳуқуқларга эга:

✓ сайлов комиссияларининг мажлисларида ҳозир бўлиш;

✓ номзодлар кўрсатишга бағишланган йиғилишларда, номзодларнинг сайловчилар билан учрашувларида иштирок этиш;

✓ сайлов участкасида ҳозир бўлиш, тайёргарлик ишларининг бориши, яширин овоз бериш кабиналари

ёки хоналарининг жойлаштирилиши ва сайлов қутилариининг муҳрланиши, фуқароларнинг рўйхатга олинishi, сайлов бюллетенларининг уларга берилишини кузатиш;

✓ сайлов куни овоз бериш жараёнини кузатиш;

✓ муддатидан олдин овоз беришни ўтказиш

вақ-ти ва жойи ҳақида хабардор бўлиш ҳамда ушбу жараёни кузатиш;

✓ сайловчининг турган жойида унинг рухсати билан овоз бериши жараёнини кузатиш;

✓ овозлар санаб чиқиладиганда ва сайлов комис-сиясининг баённомаси тузиладиганда ҳозир бўлиш;

✓ сайлов натижалари тўғрисидаги ҳужжатлар-нинг тегишли сайлов комиссияси томонидан тасдиқланган кўчирма нусхаларини сўраш ва олиш;

✓ кузатув олиб бориш давомида ўзи ёллаган таржимон ҳам-роҳлигида бўлиш;

✓ сайлов жараёни ва овоз беришнинг яширинлигини бузмасдан фото, видео, аудио ёзувларни амалга ошириш (қамоқда сақлаш ва озодликдан маҳрум этиш жой-лари, ҳарбий қисмлар, даволаш муасса-салари бундан мустасно);

✓ кузатув натижалари бўйича оммавий ахборот воситалари вакилларига мурожаат қилиш;

✓ сайловолди ташвиқоти белгилари бўлмаган, фамилияси, исми ва отасининг исми, ўзи вакиллик қилаётган ташкилотнинг номи кўрсатилган кўкрак нишонлари тақиш;

✓ округ сайлов комиссияси томонидан участка сайлов комис-сияларидан овозларни санаб чиқиш натижалари тўғрисидаги баён-номаларни қабул қилиб олиш ҳамда округ бўйича сайлов натижа-ларини аниқлаш жараёнида ҳозир бўлиш;

✓ қамоқда сақлаш ва озодликдан маҳрум этиш жойларида, ҳарбий қисмларда тузилган сайлов участкаларидаги сайлов жараё-нини кузатиш хоҳиши тўғрисида округ сайлов комиссиясига сайловга камида уч кун қолганда хабар бериш;

✓ агар сайлов участкасида сайловга оид қонунчилик ва халқаро нормалар талаблари бузилишига йўл қўйилган деб ҳисоблаш учун асослар бўлса, ўз кузатувлари тўғрисида ушбу участка сайлов комиссияси аъзоларига уларнинг ишига аралашмаган ҳолда маълум қилиш, шунингдек, юқори турувчи сайлов комиссияларига хабар бериш;

✓ сайлов тўғрисидаги қонунчилик ҳужжатлари ҳақида ҳамда сайловга тайёргарлик кўриш ва унинг ўтказилиши бўйича ўз фикрини баён қилиш.

V. ФУҚАРОЛАРНИНГ ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ ВА СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАРНИНГ САЙЛОВ ЖАРАЁНИДА САЙЛОВЛАРНИНГ ОЧИҚЛИГИ ВА ОШКОРАЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ ЎРНИ

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва сиёсий партиядан кузатувчилар муҳим сайлов-технологик вазифани ҳам бажардилар:

✧ овозларни санаб чиқишни кузатган ҳолда, улар овоз натижаларининг умумий яқунлари аниқ-ланиш жараёнини кузатади;

✧ назорат усулларини қўллаб, кузатувлар натижасида тўпланган ахборот манбаи асосида сайлов расмий яқунларига ҳаққоний баҳо ва хулоса берилиши мумкин.

Дарҳақиқат, демократик сайловларни фуқаролик жамияти институтлари, хусусан, нодавлат ноти-жорат ташкилотларининг иштирокисиз тасаввур этиб бўлмайди. Улар сайловларнинг шаффофлиги ва очиқлигини таъминловчи муҳим институт ҳисобланади.

Сайлов тартиб-таомилларининг бузилгани кузатувчилар томонидан аниқланиши ва таҳлил натижалари сайлов қонунчилиги ҳамда сайлов технология-сини такомиллаштириш имконини беради.

МСКнинг мажлисларига жамоат бирлашмалари ва ташкилотларнинг вакиллари ҳам таклиф этилади. Жамоат бирлашмалари ўз аъзоларининг хоҳиш-иродаларини эркин билдириш мақсадида МСК йиғилишларида иштирок этади.

Сиёсий партияларнинг ваколатли вакиллари қайси жараёнда бевосита иштирок этади?

- сиёсий партия сайлов комиссиясининг мажлисларида
- ҳужжатларни топширишда
- имзас варақалари тўғри тўлдирилганлигини текширишда
- сайлов участкасида овозларни санаб чиқишда

Сиёсий партияларнинг ваколатли вакиллари шахсни тасдиқловчи ҳужжатни, сиёсий партия томонидан берилган ҳужжатни ва тегишли сайлов комиссиясининг мандатини ўз ёнида олиб юриши шарт.

Яна бир мисол: **участка сайлов комиссияси аъзолигига номзодлар** ҳам фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар томонидан кўрсатилишини давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг сайловларни ташкил этиш ва ўтказишдаги ўзаро манфаатли ҳамкорлигига мисол сифатида айтиш мумкин.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари вакиллари сайловларда **кузатувчи** сифатида иштирок этиши мумкин. Бугун мамлакатимизда демократик институт сифатида шаклланган маҳалла институти вакиллари муддатидан олдин овоз бериш, овоз бериш кунини сайлов участкасининг очилиш ҳамда сайлов натижаларини аниқлаш ва эълон қилиш жараёнларини кузатиб бориши мумкинлиги миллий демократик институтнинг ўрнини янада оширади.

Қолаверса, мазкур янгилик Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилотининг Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси томонидан ҳам таклиф этилганлиги билан эътиборлидир.

КУЗАТУВЧИЛАРГА НИМА ТАҚИҚЛАНАДИ?

- сайловчи сайлов бюллетенига ўз белгисини қўяётган пайтда яширин овоз бериш кабинасида ёки хонасида бўлиш;
- фуқароларга таъсир ўтказиш, бироқ-бир ташвиқот материални ёки адабиётини тарқатиш;
- сайловчилардан улар қандай овоз берганлигини суриштириш ёки сайловчиларга сайлов бюллетенига белги қўйишда бирон-бир тарзда ёрдам кўрсатиш;
- сайлов комиссиясининг фаслиятига, шу жумладан сайлов қутиларини муҳрлашга, уларни очишга, овозларни санаб чиқишга аралашиш

Дейлик, кузатувчининг хатти-ҳаракати яширин овоз бериш тартиб-таомилини бузса ёки у сайловчининг хоҳиш-иродасини эркин билдиришига таъсир ўтказса, у дарҳол овоз бериш биносидан чиқариб юборилади. Бу ҳақда участка сайлов комиссияси томонидан қарор қабул қилинади.

Кузатувчилар сайловчи сайлов бюллетенига ўз белгисини қўяётган пайтда **яширин овоз бериш кабинасида ёки хонасида** ҳозир бўлмасликлари лозим. Агар кузатувчи овоз бериш вақтида сайловчи билан кабинада бўлса, бу **қонун бузилишига йўл қўйилган деб ҳисобланади.**

Яъни кузатувчиларнинг сайловчиларга бевосита ёки бошқа усуллар билан таъсир ўтказиш, ташвиқот олиб бориш ёки бирон-бир номзод ҳақида материал тарқатишига ҳаққи йўқ.

Ёдда тутиш!

МСК имзо варақалари тўғри тўлдирилганлигини текширувчи Эксперт гуруҳини тузиши мумкин. Эксперт гуруҳи таркибига давлат органлари қатори фуқаролик жамияти институтлари вакиллари ҳам жалб этилиши жамоатчилик назорати сифатида жамоат бирлашмалари аъзоларининг манфаатлари ва эҳтиёжларини акс эттиришга асос бўлади.

Шу билан бирга, имзо варақаларини текширишда сиёсий партияларнинг ваколатли вакиллари иштирок этиши ҳам катта

аҳамиятга эга. Партияларга сайлов жараёнларида тенг шaroитлар яратилган.

Шунингдек, кузатувчиларга сайловчилар кабинадан чиққандан кейин:

✓ уларнинг кимни ёқлаб овоз берганликларини суриштириш ҳам ман этилади.

✓ Агар кузатувчи овоз бериш биносида овоз бериш жараёнида сайловчилардан уларнинг кимни ёқлаб овоз бериш истагида эканликларини суриштирса, бу яширин овоз бериш тартиб-таомилини бузганлик деб баҳоланади.

✓ Бундай ҳолларда участка сайлов комиссиясининг раиси бу каби ҳаракатларни содир этмаслик ҳақида кузатувчини огоҳлантириши зарур.

Маҳаллий кузатувчиларнинг мажбуриятлари:

- ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Сайлов кодексига, Мавқазий сайлов комиссиясининг қарорларига амал қилиши;

- барча даражадаги сайлов комиссияларига, давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари ва бошқа ташкилотларга таъсир буюрган ҳолда унга берилган маъдани ҳамда ўз шахсини таъсирловчи ҳужжат-ҳужжатни ёнида олиб юриши ҳамда маънабдор шахслар талабига мувофиқ уларни қўрсатиши;

- ўз қулосларини шахсан ўтказилган кузатув ва ҳақиқий материаллар билан асослаши шарт.

Кузатувчи га қунидагилар ман этилади

- сайловчи сайлов бюллетенига ўз белгисини қўйган пайтда овоз бериш кабинасида ёки қончасида бўлиш;

- сайловчиларга таъсир ўтказиш, бироқ бир ташвиқот материали ёки адабиётини тарқатиш;

- сайловчилардан улар кимни ёқлаб овоз берганликларини суриштириш ёки сайловчиларга бюллетенга белги қўйишда бироқ бир тарзда ердан қўрсатиш;

- участка сайлов комиссиясининг фаолиятига, шу жумладан сайлов қутиллари муҳрланаётган, очилаётган, овозлар санаб чиқилаётганда аралаштириш.

Қўзғатиш: Ўзбекистон Республикасининг Сайлов кодекси талабларига ва ушбу "Сياسي партиялар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг кузатувчилари тўғрисида" ти Ёнроқ қонунда таърига қилос эътиман таъсирда округ сайлов комиссиясининг қарорларидан маъданини қўрсатиш мумкин.

Едда тутинг!

Сиёсий партия аъзоси ёки тарафдори ёхуд сиёсий партияга хайрихоҳ бўлган ҳар қандай Ўзбекистон Республикасининг 18 ёшга тўлган фуқароси сиёсий партиядан кузатувчи бўлиши мумкин. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларидан фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли), унинг ўринбосари, маслаҳатчиси, шунингдек, фуқаролар йиғини органларининг бошқа мансабдор шахслари кузатувчи бўлиши мумкин.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
I. Очиқлик ва ошкоралик принципи нимани англатади	4
II. Сайлов комиссиялари фаолиятида очиқлик ва ошкоралик қандай таъминланади	5
III. Оммавий ахборот воситалари сайловларнинг очиқлиги ва ошкоралигини қандай таъминлайди	7
IV. Халқаро кузатувчилар сайловларнинг ошкоралиги, очиқлиги ва шаффофлигини таъминлашда қандай ҳуқуқларга эга	10
V. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва сиёсий партияларнинг сайлов жараёнида сайловларнинг очиқлиги ва ошкоралигини таъминлашдаги ўрни	14

Б.А. НАРИМАНОВ

**САЙЛОВЛАРДА
ОЧИҚЛИК ВА ОШКОРАЛИК**

(оммабон рисола)

*Масъул муҳаррир: Ҳ. Салоева
Муҳаррир: Ф. Муҳаммадиева
Техник муҳаррир: У. Сапаев
Компьютерда саҳифаловчи: Д. Ражапов*

Босишга рухсат этилди: 27.03.2021.
Ҳажми: 2 б.т. Адади: 40. Буюртма: № 9.
Тошкент давлат юридик университети
Типография бўлимида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй.

ИЛМИЙ-ОММАБОП РИСОЛАЛАР МАХСУС СЕРИЯСИ:

- 1) Президент сайловининг ўзига хос хусусиятлари;
- 2) Президентликка номзодларнинг ҳуқуқий мақоми;
- 3) Президент сайловида сиёсий партияларнинг иштироки;
- 4) Сайловолди ташвиқоти;
- 5) Сайловда овоз бериш тартиби;
- 6) Сайловларда очиқлик ва ошкоралик;
- 7) Сайловчиларнинг рўйхатини тузиш тартиби;
- 8) Сайлов ҳуқуқларига оид шикоятларни кўриб чиқиш;
- 9) Сайлов қонунчилигини бузганлик учун жавобгарлик;
- 10) Халқаро сайлов стандартлари;
- 11) Кузатувчиларнинг ҳуқуқий мақоми;
- 12) Марказий сайлов комиссиясининг мақоми;
- 13) Округ сайлов комиссияларининг мақоми;
- 14) Участка сайлов комиссияларининг мақоми.

ИЛОВАНИ ЮКЛАБ ОЛИШ:

